

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
POBOČKA V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
1961

BRNO 1962

Verlauf der Befestigung bisher nicht festgestellt werden konnte. Es scheint allerdings, dass es sich um Überreste einer Befestigungsmauer handelt, die das weitere Burgwallareal, östlich der Akropolis schützen sollte.

Zur gleichen Zeit wurde auch eine Grabung der Befestigung südwestlich der Rotunde durchgeführt, die bereits im vorigen Jahre begann. Die mächtige Befestigungsmauer, von der inneren Seite sich auf eine Sanddüne stützend, auf welcher der Bau stand, erreichte eine Höhe von 150 cm und ihr Gemäuer, aus kleineren Sandsteinen aufgeführt, war auf der Aussenseite geglättet und mit einer Reihe von Holzpfeilen gefestigt, die rundliche Pfeilgrübchen hinterliessen. Den weiteren Befestigungsverlauf festzustellen ist ebenfalls Aufgabe der nächsten Grabungssaison.

In den späten Monaten des Jahres 1961 traten wir zu einer ausgedehnten Sondageaktion, auf den bisher nicht durchforschten Flächen der Vorburg heran. Zu diesem Zwecke benutzten wir einen Bagger der in verhältnismässig kurzer Zeit Sonden in einer Gesamtlänge von ungefähr 15 km, in einer Tiefe von ca 150cm legte. Die Sondageergebnisse waren überraschend. Die Besiedlung erfassten wir in einer Entfernung bis zu 1000m westlich von der Akropolis. Die Sondage bestätigte die Annahme, dass die Vorburg keine zusammenhängende Einheit bildet, sondern in eine grössere Anzahl von Siedlungsgebieten zerfällt, die mehr oder weniger befestigt waren. Die Siedlung, die sich dem westlichen Umkreis der Fürstenburg anschliesst, und deren Ausgrabung bereits im vorigen Jahre verlief, ist ebenfalls von einer mächtigen Steinmauer umgeben. Ausserdem stiess man in den mit dem Bagger durchgeführten Sonden auf zwei Lager von Mörtelbruchstücken, welche die Möglichkeit der Existenz weiterer gemauerter Bauten andeuten, und in nächster Nähe der VIII. Kirche auf Trümmer einer Fundamentmauer aus Sandstein, mit grauem Kalkmörtel gebunden. Die gewonnenen Sondageergebnisse wurden sorgfältig von Angestellten des Bezirksinstitutes für Geodesie und Kartographie in Hodonín vermessen und der ursprüngliche grossmährische Horizont, der in den Profilen der Sonden erfasst ist, wurde niveliert.

- - -

Výzkum dětských koster z Mikulčic.

Milan Stloukal

Na dosud prozkoumaných mikulčických pohřebištích bylo nalezeno celkem 449 koster osob mladších dvaceti let, z nich však pouze 89 bylo možno aspoň částečně proměřit. Přesto však tento soubor téměř devadesáti dětských koster z 9. a 10. století je vlastně unikátní a představuje první antropologický materiál, z něhož je možno vytěžit poznatky o růstu a vývoji dětské lebky před tisíci léty.

Kostrý byly podle stáří rozděleny do šesti tříletých věkových skupin a jedné skupiny, zahrnující děti mladší dvou let /M. Stloukal, Lebky dětí z velkomoravských Mikulčic, v tisku, Sborník Moravského musea/. U lebek bylo zjišťováno 16 měř a z nich vypočítáváno 11 indexů. V každé skupině byly sledovány průměrné a extrémní hodnoty. Výsledky pak byly porovnávány s výzkumy dnešní mládeže, především s výzkumy M. Dokládala a J. Suchého. Srovnání je ztíženo tím, že na jedné straně jsou míry zjištěné na živých dětech a na druhé straně míry na lebkách. Kromě toho výzkum živých dětí pochopitelně odděluje dívky a chlapce, kdežto na prehistorickém materiálu je odlišení chlapeckých koster od dívčích téměř nemožné. Srovnávali jsme proto naše výsledky spíše s průměrem hodnot chlapeckých a dívčích.

Srovnání poskytlo v některých bodech velmi zajímavé výsledky. Lebky mikulčických dětí měly ve všech skupinách výrazně větší délku, ale naopak neméně výrazně menší šířku. Tyto rozdíly se projevují zvláště výrazně v hodnotách délkošířkového indexu, které jsou u mikulčických dětí vždy nápadně nižší, v průměru téměř o devět jednotek. Je to přibližně týž rozdíl, jaký je mezi hlavovým indexem dospělých obyvatel velkomoravských Mikulčic a současného obyvatelstva Československa.

Z obličejových rozměrů zůstává bizygomatická šířka u mikulčických dětí vždy výrazně menší než u dnešních dětí, u výšky obličeje jsou naproti tomu rozdíly celkem nepatrné. Projeví se to opět v indexu obličejovém, který i při všech korekcích rozdílů mezi měřeními na lebce a na živém člověku má přece u mikulčických dětí výrazně vyšší hodnoty; staroslovanské děti měly užší obličej.

Sledujeme-li vzrůst jednotlivých absolutních měř, dojdeme k zajímavému zjištění. Na rozdíl od dnešního stavu, kdy se přírůstky mezi jednotlivými skupinami stále zmenšují, u mikulčických dětí se u posledních skupin velikost přírůstků opět zvětšuje. U dnešních dětí tvoří velikost přírůstků mezi jednotlivými skupinami křivku, která zprvu prudce stoupá a pak se stále více vyrovnává. U mikulčických dětí má tato křivka tvar esovitý, přírůstky jsou největší zpočátku, pak se nápadně zmenšují a nakonec, po 13. nebo dokonce až po 16. roce, se opět zvětšují. Je dosti pravděpodobné, že toto pozdní zvětšování přírůstků označuje růstovou vlnu, která je spojena s pubertou. To by znamenalo, že pohlavní dospívání bylo u starých Slovanů proti dnešku asi o 3 roky zpožděno, u dívek počínala puberta někdy mezi 13. a 16. rokem a u chlapců teprve po 16. roce. Konec puberty pak již nebylo možno na našem materiálu zachytit, byl by však jistě silně posunut ke dvacátému roku.

Zajímavé a v mnohém nové bylo také zjištění, jak se mění průměrná hodnota jednotlivých indexů od první skupiny k sedmé skupině osmnácti- až dvacetiletých. Index délkošířkový má mírně sestupnou tendenci, tedy lebka se s věkem prodlužuje. Další tři nejdůležitější indexy mozkovny, délkovýškový, šířkovýškový a Kočkův výškový index, jeví naopak tendenci vzestupnou, což svědčí o relativním zvyšování

lebky. Index transversálně frontoparietální svědčí o relativním rozšiřování čela. Výrazné jsou změny zejména u indexů na obličejové části. Obličej i horní obličej se nápadně zužují a podobnou změnu můžeme pozorovat zejména u indexu nosního, jehož hodnoty plynule přecházejí od hyperchamaerhinních až na hranici leptorrhinních. Jestliže tedy oba indexy obličejové a index nosní svědčily o výrazném růstu ve směru vertikálním, další dva indexy ukazují na růst rozměrů horizontálních. Je to především ve slabé míře index oční, zejména však roste nápadně do šířky dolní čelist, což se projevuje v rapidním vzestupu hodnot Škerljova indexu frontomandibulárního.

Ačkoliv soubor téměř devadesáti měřitelných dětských lebek z doby říše velkomoravské je veliký ve srovnání s nálezem na jiných lokalitách, přece jen tento počet nedostačuje k tomu, abyohom získali poznatky dokonale spolehlivé. Hodnověrnost našich závěrů zvyšuje srovnání s výzkumy dnešní mládeže a zásadní souhlas výsledků. Pokusili jsme se však také rozšířit materiál o rozměry a indexy dětských lebek z jiných staroslovanských pohřebišť. Jsou to především dva velké výzkumy, které poskytly materiál ke srovnání, totiž Pavelčíkovo zpracování koster ze Starého Města u Uherského Hradiště a Liptákova publikace antropologického materiálu z pohřebiště v Képusztě /J. Pavelčík, antropologické posudky k nálezovým zprávám o výzkumech ve Starém Městě, nepublikováno, archiv AÚ ČSAV v Brně č. j. 791/49, 372/50, 593/51 a 2177/52. J. Nemeskéri, P. Lipták, B. Szőke, Le cimetière du XIe siècle de Képuszta. Acta archaeologica Hung. III, 1953, p. 205 - 370/. Je však třeba hned upozornit na problematičnost tohoto pokusu. Stejně jako jsou výrazné rozdíly v antropologickém složení dospělých populací na zmíněných třech lokalitách, jsou také podstatné rozdíly v rozměrech a indexech dětských lebek. Přehled o tom podává nejlépe připojená tabulka, v níž jsou uvedeny vedle sebe průměrné hodnoty hlavních metrických charakteristik dětských lebek z oněch lokalit. Rozdíly jsou zvláště markantní mezi hodnotami délkošířkového indexu dětí z Mikulčic a z Képuszty. Zatímco v prvním případě pozorujeme ono zmíněné pozvolné klesání průměrných hodnot, v Képusztě je směr spíše opačný, průměrné hodnoty od první skupiny k sedmé vzrůstají. Je ovšem velmi pravděpodobné, že jsou zde výsledky zkresleny malým počtem případů, který v Képusztě nikdy nedosahuje ani deseti.

Poslední sloupec tabulky přináší průměr všech tří skupin /čísla v závorkách označují vždy počet případů/. Je zajímavé, že i výrazné rozdíly mezi hodnotami prvních tří sloupců se zde smažou a výsledné průměry dávají plynule stoupající /u délky a šířky/ či více méně plynule klesající řadu /u indexu délkošířkového/. Bohužel nelze srovnávat ostatní míry a indexy, protože Liptákova publikace pro prvních pět skupin jiné údaje neuvádí a v Pavelčíkových nálezových zprávách je v ostatních mírách dostatečně zastoupena pouze 3. skupina.

Průměrné hodnoty největší délky lebky.

Skupina	Mikulčice	Staré Město	Kéropuszta	Dohromady
1. - 2 roky	156,4 /10/	---	164,5 / 2/	157,7 /12/
2. 3 - 5 let	165,9 /20/	166,5 /12/	165,0 / 4/	166,0 /36/
3. 6 - 8 let	170,9 /16/	170,9 /17/	167,7 / 8/	170,3 /41/
4. 9 -11 let	173,6 / 8/	174,2 / 5/	173,6 / 5/	173,8 /18/
5. 12 -14 let	173,3 / 6/	173,2 / 5/	178,0 / 4/	174,5 /15/
6. 15 -17 let	177,7 /13/	175,5 / 2/	176,8 / 6/	177,2 /21/
7. 18 -20 let	182,4 / 7/	176,5 / 6/	177,8 / 8/	178,8 /21/

Průměrné hodnoty největší šířky lebky.

Skupina	Mikulčice	Staré Město	Kéropuszta	Dohromady
1. - 2 roky	122,5 /10/	---	124,0 /2/	122,7 /12/
2. 3 - 5 let	131,5 /19/	124,8 / 9/	124,2 /4/	128,7 /32/
3. 6 - 8 let	135,5 /15/	132,6 /16/	126,9 /8/	132,5 /39/
4. 9 -11 let	137,1 /10/	130,5 / 4/	130,8 /5/	134,0 /19/
5. 12 -14 let	136,7 / 4/	136,8 / 5/	135,0 /4/	136,2 /13/
6. 15 -17 let	137,8 /13/	126,5 / 2/	135,7 /4/	136,2 /19/
7. 18 -20 let	139,9 / 8/	136,3 / 6/	137,0 /7/	137,5 /21/

Průměrné hodnoty indexu délkošířkového.

Skupina	Mikulčice	Staré Město	Kéropuszta	Dohromady
1. - 2 roky	78,5 /10/	---	75,4 / 2/	79,9 /12/
2. 3 - 5 let	79,9 /20/	76,5 /9/	75,4 / 4/	78,4 /33/
3. 6 - 8 let	79,5 /15/	77,9 /16/	75,7 / 8/	78,1 /39/
4. 9 -11 let	79,7 / 7/	74,8 / 4/	75,4 / 5/	77,2 /16/
5. 12 -14 let	78,8 / 4/	79,0 / 5/	75,9 / 4/	78,0 /13/
6. 15 -17 let	77,7 /13/	72,1 / 2/	77,0 / 4/	77,0 /19/
7. 18 -20 let	76,5 / 7/	77,4 / 6/	77,1 / 7/	76,9 /20/

Les recherches des squelettes enfantins de Mikulčice. La vaste sépulture de Mikulčice de l'époque de la Grande-Moravie a offert en outre presque 90 squelettes enfantins bien conservés. S'appuyant de ces trouvailles on a organisé des recherches qui visaient à obtenir des données sur l'accroissement et développement du crâne enfantin il y a mille ans. Les squelettes ont été divisés en sept groupes triennaux, puis les valeurs moyennes de chaque groupe ont été comparées avec les données sur la grandeur actuelle de la tête infantine. Les enfants de Mikulčice ont eu, dans tous les groupes, le crâne plus long et plus étroit; l'indice longueur-largeur a été toujours environ 9 unités-mesures plus bas que celui

d'aujourd'hui. Même le visage des enfants de Mikulčice a été beaucoup plus étroit que celui des enfants de nos jours. En ce qui concerne les mesures absolues, on peut supposer que le commencement de la croissance se reliant à la puberté fut, si on le compare avec l'état actuel, de trois ans retardé.

Zvláštnosti ve struktuře velkomoravského obyvatelstva.

Milan Stloukal

V minulém roce se antropologický výzkum kostrových nálezů z velkomoravského hradiště Valy u Mikulčic zabýval především otázkami demografickými. Byly sestaveny přesné diagramy, sestrojeny úmrtnostní tabulky a výsledky podrobně porovnány s jinými staroslovanskými lokalitami. Výsledky tohoto výzkumu byly již publikovány /M. Stloukal, Struktura obyvatelstva velkomoravských Mikulčic, Archeologické rozhledy XIV, 1962, str. 61-83; M. Stloukal, Pokus o paleodemografii starých Slovanů, Demografie IV, 1962, str. 37-42/. Strohá čísla o průměrném dožití, dětské úmrtnosti a početním poměru mezi pohřbenými muži a ženami jsou již sama o sobě zajímavá a podávají důležité informace o životě starých Slovanů. Při srovnání některých údajů se současnými demografickými výzkumy však vysvitnou některé nesrovnalosti, které nelze vysvětlit pouze tzv. posthumní selekcí nebo tím, že ještě zdaleka není prokopáno celé hradisko. V příštích sezónách odkrývaná pohřebiště mohou dnešní situaci sice podstatně změnit, přece však některé zvláštnosti si zaslouží aspoň předběžného výkladu.

Jednou z takových zvláštností je struktura obyvatelstva pohřbeného kolem čtvrtého mikulčického kostela, tzv. mausolea. Malý kostelík se dvěma hrobkami uvnitř a s poměrně malým pohřebištěm okolo láká i archeologickými nálezy k domněnce, že jde o pohřebiště jednoho rodu. Zvláštnost jeho struktury spočívá v tom, že je to jediné větší slovanské pohřebiště, kde je více koster ženských než mužských. Index maskulinity se na většině slovanských pohřebišť pohybuje zhruba kolem 1300, to znamená, že na 1000 koster ženských připadá asi 1300 koster mužských. Zvláštnost a nepřírozenost tohoto početního poměru rozeberu později, zde se však setkáváme se situací, která je od normálního stavu odchylena opačným směrem, na 1000 žen připadá pouze 710 mužů, tedy téměř 60 % koster je nutno přisoudit ženám.

K vysvětlení zde snad mohou přispět i písemné prameny, z nichž vyplývá např., že jedním z důvodů, proč sv. Vojtěch opustil své biskupství, byla marnost jeho boje proti mnohoženství zámožných vrstev v Čechách. Řada církevních i světských nařízení z 11. a 12. století svědčí o tom, že polygamie, která byla dříve běžná nejen u Slovanů, ale i u Germánů, Keltů, Thráků a jinde, přežívala potají

P ř e h l e d v ý z k u m ů 1961.

- Vydává: Archeologický ústav ČSAV, pobočka v Brně,
Stalinovy sady 19/23.
- Odpovědný redaktor: PhDr. et Dr. Sc. Josef Poulík.
- Redaktoři : PhDr. Jiří Říhovský a PhDr. Anna Medunová.
- Překlady: prom.hist R. Tichý a E. Tichá.
- Kresby: B. Ludíková.
- Na titulní stránce: Rozvinutý ornament stříbrného gombíku z hrobu 11
od 7. kostela.
- Vydáno jako rukopis - 350 kusů - neprodejné.